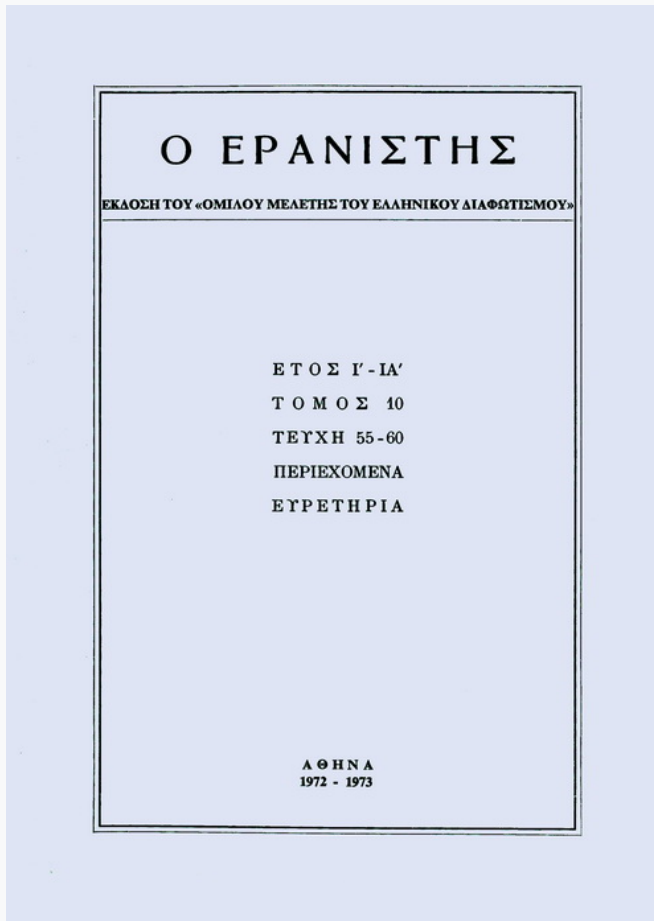

The Gleaner

Vol 10 (1973)

Ο Βύρων επικριτής του Χριστόπουλου; Θέματα σχέσεων Ελλήνων και ξένων λογίων

Στέργιος Φασουλάκης

doi: [10.12681/er.9578](https://doi.org/10.12681/er.9578)

Copyright © 2016, Στέρ. Φασουλάκης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Φασουλάκης Σ. (2016). Ο Βύρων επικριτής του Χριστόπουλου; Θέματα σχέσεων Ελλήνων και ξένων λογίων. *The Gleaner*, 10, 117–121. <https://doi.org/10.12681/er.9578>

Ο ΒΥΡΩΝ ΕΠΙΚΡΙΤΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ;

Θέματα σχέσεων Ἑλλήνων καὶ ξένων λογίων

Ὁ λόρδος Βύρων εἰς τὴν 86. στροφὴν (*stanza*) τοῦ 3. ᾠσματος (*canto*) τοῦ μυθιστορηματικοῦ ποιήματός του *Don Juan* παρεμβάλλει ἓν εἶδος ὕμνου (*some sort of hymn*) εἰς τὸν ὁποῖον συγκρίνων τὴν δόξαν τῆς ἀρχαίας μετὰ τὴν κατάστασιν τῆς —κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19. αἰῶνος— Ἑλλάδος ἐκφράζει τὸν θαυμασμόν του μὲν διὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν πικρίαν του ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν δευτέραν.¹

Τὸ 3. ᾠσμα τοῦ *Don Juan* ἐξεδόθη τὸ πρῶτον, ὁμοῦ μετὰ τοῦ 4. καὶ τοῦ 5., τὸ 1821 ἐν Λονδίῳ, μετὰ μὲν τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως,² πρὸ δὲ τοῦ δευτέρου καὶ μοιραίου ταξιδίου τοῦ ποιητοῦ εἰς Ἑλλάδα, ἄρα ἀπηχεῖ τὰς ἐκ τοῦ πρώτου ταξιδίου εἰς τὸν ἐλληνικὸν χῶρον (1809 - 11) ἐντυπώσεις τοῦ Βύρωνος. Παρὰ τὴν ἐπίκρισιν τοῦ ποιητοῦ διὰ τοὺς Ἑλληνας ἐν τούτοις τὸ ὅλον πνεῦμα τῶν στίχων του δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπογοητευτικόν· ὁ Βύρων ἐλπίζει εἰς μίαν νεκρανάστασιν, ἔστω καὶ ἂν δὲν προβλέπη τὴν ἐγγύτητά της.

Μία εἰδικῶς στροφή τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐμβολίμου ὕμνου ἔχει, νομίζω, ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ δημιουργεῖ μίαν ὑπόψιν. Παραθέτω τὴν στροφήν αὐτήν :

*In vain - in vain: strike other chords;
Fill high the cup with Samian wine!
Leave battles to the Turkish hordes,*

*And shed the blood of Scio's vine!
Hark! rising to the ignoble call -
How answers each bold bacchanal!*

1. Ἐλευθέραν μετάφρασιν τοῦ ὕμνου αὐτοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον *Τὰ νησιά τῆς Ἑλλάδος ἐξεπόνθησεν ὁ Ἀργύρης Ἐφταλιώτης*. Ἴδε Ἐφταλιώτης, "Ἀπαντα (ἐκδ. Γ. Βαλέτα) <Νεοελληνικὴ βιβλιοθήκη>, Α', Ἀθήνα, 1952, σσ. 101 - 3 (πρβλ. καὶ σσ. θ' καὶ 632). Ἴδε ἐπίσης Λόρδου Βύρωνος, *Ποιήματα*,

μεταφρασθέντα μὲν περὶ ἑκ τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπὸ Γ. Πολίτου..., Β', Ἀθήνησιν, 1868, σσ. 409 - 13.

2. Ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν πρώτων κριτικῶν ἔχομεν αὐτὴν τοῦ Δεκεμβρίου 1821 (τεῦχος 36) ἐν «The British Review, and London Critical Journal» (τόμος III', σσ. 245 - 65).

Τὸ ἐρώτημα τὸ ὁποῖον προκύπτει μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς στροφῆς αὐτῆς εἶναι τοῦτο : Τί συγκεκριμένον εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ὁ Βύρων διὰ νὰ γράψῃ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀδιαφοροῦν εἰς τὰς κλήσεις τῶν προγόνων των πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ ἐνῶ, ἀπεναντίας, δεικνύουν μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὸν οἶνον, τὸν χορὸν καὶ τὰς διασκεδάσεις;

*

* *

Αἱ βιοτικαὶ συνθήκαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συνθέσεως τοῦ *Δὸν Ζουάν* δὲν ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Βύρων εἶπε τοὺς λόγους αὐτοὺς ἐξ ἀφορμῆς γενικωτέρων ἐντυπώσεων του ἐκ τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν σιωπηλὴν ἐκείνην ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὅλα τᾶσκιαζε ἡ φοβέρα / καὶ τὰ πλάκωνε ἡ σκλαβιά, ὡς εἶπεν ὁ Διονύσιος Σολωμὸς ὀλίγα ἔτη ἀργότερον.

Μήπως, λοιπόν, ὁ Βύρων εἶχεν ὑπ' ὄψιν του κάτι τὸ πλεόν συγκεκριμένον; Σαφεῖς ἱστορικὰς ἀποδείξεις δὲν ἔχομεν — ἂν ἐξ ἄλλου εἴχομεν, πρόβλημα δὲν θὰ ὑπῆρχεν— ἔχομεν ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ βυρωνικὸν ἀπόσπασμα τὸ ὁποῖον ἐν συσχετισμῶ πρὸς τὴν νεοελληνικὴν γραμματείαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παρέχει ἀρκετὰς ἐνδείξεις ὅτι ὁ Βύρων εἶπε τοὺς λόγους αὐτοὺς ἐξ ἀφορμῆς συγκεκριμένου τινὸς γεγονότος ἐκ τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας προερχομένου.

Ὡς εἶναι γνωστὸν, ἡ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἐλάχιστα εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ κατὰ τὰς δύο πρώτας δεκαετίαι τοῦ 19. αἰῶνος. Μεταξὺ τούτων τῶν ἐλαχίστων καταλέγονται τὰ ποιήματα τοῦ Ἀθανασίου Χριστοπούλου (1772-1847), γραφέντα περὶ τὰ 1806-08 ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ δημοσιευθέντα τὸ πρῶτον τὸ 1811 ἐν Βιέννῃ ὑπὸ τὸν τίτλον *Λυρικὰ*. Τὰ θέματά των εἶναι ὁ ἔρωσ καὶ ὁ οἶνος. Ἄν καὶ ἀπῆχον τὰς βιοτικὰς συνθήκας μιᾶς σχετικῶς εὐημερούσης τάξεως τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, τῆς λεγομένης φαναριωτικῆς, ἐν τούτοις εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ ποιήματα αὐτὰ εἶχον εὐρεῖαν διάδοσιν, ἰδίᾳ μεταξὺ τῶν πεπαιδευμένων τῆς ἐποχῆς, λόγῳ τῆς γενικῆς λογοτεχνικῆς ἀχμηρότητος. Ἄς μὴ λησμονῶμεν ὅτι, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τὰ *Λυρικὰ* ἀπετέλεσαν ἐν ἐκ τῶν γλωσσικῶν καὶ λογοτεχνικῶν ἀλφαβηταρίων τῆς ἑλληνικῆς διὰ τὸν Δ. Σολωμόν.

Ἡ θέσις αὐτῆ τῶν *Λυρικῶν*, ὡς πρὸς τὸ θέμα καὶ τὴν διάδοσίν των, παραβαλλομένη πρὸς ὅσα ὁ Βύρων εἶπεν εἰς τὸν ὕμνον τῆς 86. στροφῆς τοῦ 3. ἔσματος τοῦ *Δὸν Ζουάν* δημιουργεῖ τὴν ὑποψίαν ὅτι

ὁ Βύρων ἔγραψε τοὺς λόγους τοῦ αὐτοῦ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ *Λυρικά* τοῦ Χριστοπούλου. Καί, βεβαίως, τοὺς ἔγραψε μὲ πνεῦμα ἐπικριτικόν.

Ποιήματα σχετικὰ μὲ τὸν οἶνον καὶ τὴν διασκέδασιν ἔγραψεν ἐκ τῶν Ἑλλήνων σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὁ Χριστόπουλος, ὁ νέος Ἀνακρέων, ὡς ἐκλήθη.³ Ἡ σχετικὴ ἐνότης εἰς τὰ *Λυρικά* τιτλοφορεῖται *Βακχικά* εἰς τὰς δέκα πρώτας ἐκδόσεις (1811-35) ἢ *Βάκχος καὶ Βάκχος τραγῆτης* εἰς τὴν ια' ἐκδοσιν τοῦ 1841, τὴν ἀκολουθοῦσαν χειρογράφον τοῦ ποιητοῦ τοῦ 1808.⁴ Ἡ μνεία τοῦ Ἀνακρέοντος καὶ τῶν βακχικῶν εἰς τὸν βυρωνικὸν ὕμνον τῆς 86. στροφῆς ἐνισχύει, νομίζω, τὴν προηγούμενην ὑπόψιν, ἐρειδομένην βασικῶς ἐπὶ τῆς ἀπόψεως τοῦ Βύρωνος ὅτι οἱ καιροὶ ἀπῆλθον πολεμικὰ θούρια καὶ ὄχι βακχικὰ ἄσματα.

Ἡ περιγραφή ἀκόμη τοῦ ποιητοῦ ὁ ὁποῖος ὑποτίθεται ὅτι ψάλλει τὸν ὕμνον τῆς 86. στροφῆς ἔχει ὁμοιότητάς τινας μὲ τὸν Χριστόπουλον. Οὗτος, κατὰ τὸν Βύρωνα, εἶναι Ἕλληνας,⁵ μὲ φήμην διὰ τὴν τέχνην του ἀλλὰ καιροσκόπος, ἕνεκα τῆς πείρας του ἐκ τῆς πολιτικῆς ἀσταθείας, καὶ ὑπηρετῶν διὰ τῆς τέχνης του κραταιοὺς αὐθέντας.⁶ Ἄν καὶ ὀλίγον τολμηρόν, αἱ τυχοῦσαι ὁμοιότητες ἴσως νὰ μὴ εἶναι ἐντελῶς συμπτωματικά.

Ἄς ἴδωμεν τώρα ἂν ὁ Βύρων ἦτο δυνατὸν νὰ γνωρίζῃ τὰ ποιήματα τοῦ Χριστοπούλου. Νομίζω ὅτι ἦτο ὄχι ἀπλῶς δυνατὸν ἀλλὰ πιθανώτατον· διότι:

α') Τὰ *Λυρικά* ἐγράφησαν πρὸ τοῦ πρώτου ταξιδίου τοῦ Βύρωνος εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐκυκλοφοροῦντο χειρογράφως ἤδη πρὸ τῆς α' ἐκδόσεώς των (1811), ὅπως καὶ μετὰ.

3. Περὶ τοῦ ἀνακρεοντισμοῦ ὡς λογοτεχνικοῦ κινήματος ἴδε Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, *Λυρικά* (ἔκδ. Ἐ. Τσαντσάνογλου) <Νέα ἑλληνικὴ βιβλιοθήκη>, Ἀθήνα, 1970, σσ. 27 - 8.

4. Περὶ τῶν ἐκδόσεων καὶ χειρογράφων τῶν *Λυρικῶν* ἴδε Δημητρίου Γκίνη, *Μία ἀγνωστὴ ἰταλικὴ μετάφραση τριῶν ποιημάτων τοῦ Χριστοπούλου*, «Ὁ βιβλιόφιλος», F' (1952), σσ. 90 - 1, τοῦ αὐτοῦ, *Αἱ ἐκδόσεις τῶν Λυρικῶν τοῦ Χριστοπούλου*, αὐτόθι, σσ. 103 - 5, Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, *Ἄπαντα* (ἔκδ. Γ. Βα-

λέτα) <Νεοελληνικὴ βιβλιοθήκη>, Ἀθήνα, 1969, σσ. 33 - 44 καὶ 602-4, Ἑλένης Τσαντσάνογλου, *Ἐνα χειρόγραφο τῶν «Λυρικῶν» τοῦ Ἀθ. Χριστοπούλου στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο*, «Ἑλληνικά», KB' (1969), σσ. 207 - 20, καὶ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, *Λυρικά* (ἔκδ. Ἐ. Τσαντσάνογλου), ἔνθ' ἄνωτ., σσ. 4 - 5 καὶ 28 - 32, .

5. *Don Juan*, Cantos III, IV, and V. Λονδῖνον, 1821, σ. 52 (stanza 87).

6. Ἐνθ' ἄνωτ., σσ. 42 - 6 (stanzas 78 - 86).

β') Εἰς τὴν δεκαετίαν ἀπὸ τῆς α' ἐκδόσεως τῶν ποιημάτων τοῦ Χριστοπούλου μέχρι τοῦ ἔτους ἐκδόσεως τοῦ 3. ἄσματος τοῦ Δὸν Ζουὰν (1811 - 21) τὰ Λυρικά ἐξεδόθησαν πεντάκις (ἐν Βιέννῃ καὶ Κερκύρᾳ).

γ') Εἶναι φυσικὸν ὁ Βύρων ὡς ποιητῆς καὶ διανοοῦμενος νὰ ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἑλληνικὴν γραμματείαν.⁷ Ἐξ ἄλλου γνωρίζομεν ὅτι μετέφρασεν εἰς τὴν ἀγγλικὴν νεοελληνικὰ τραγούδια, ἐν οἷς καὶ τὴν ἑλληνικὴν Μασσαλιώτισσαν.⁸

δ') Ἡ ε' ἐκδοσις τῶν Λυρικῶν (τῆς ὁποίας ὁ πρόλογος φέρει ἡμερομηνίαν 15 April 1821) περιλαμβάνει καὶ —πεζῆν— γερμανικὴν μετάφρασιν.⁹

* * *

*You have the Pyrrhic dance as yet,
Where is the Pyrrhic phalanx gone?*

διερωτᾶται ὁ Βύρων εἰς τὴν ἀμέσως ἐπομένην τῆς προηγουμένως παραθεθείσης στροφῆς τοῦ ὕμνου, διὰ νὰ τὸν κλείσῃ μὲ τοὺς στίχους:

*A land of slaves shall ne'er be mine -
Dash down yon cup of Samian wine!*

7. Ἴδε π.χ. τὴν περιχοπὴν ἐπιστολῆς τοῦ ὑπὸ ἡμερομηνίαν March 17, 1811 ἐξ Ἀθηνῶν: «*Their [= τῶν Ἑλλήνων] songs are sometimes pretty and pathetic, but their tunes generally unpleasing to the ear of a Frank: the best is the famous «Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων», by the unfortunate Riga. But from a catalogue of more than sixty authors, now before me, only fifteen can be found who have touched on any theme except theology»*, Lord Byron, *Childe Harold's Pilgrimage, A Romaunt: and Other Poems.*, Λονδῖνον, 1812, σ. 185. Ἀράγε καταλέγει τὸν Χριστόπουλον μετὰξὺ τούτων; πρβλ. ἐν τούτοις ὅσα ἐν σσ. 267 - 72 καταγράφονται.

8. Περὶ τῆς ἑλληνομαθείας τοῦ Βύρωνος καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ παραφράσεων νεοελληνικῶν τραγουδιῶν ἴδε Panos Morphopoulos, *Byron's Translation and Use of Modern Greek Writings*, «Modern Language Notes» ΝΔ' (1939), σσ. 317 - 26, C. M. Dawson καὶ A. E. Raubitschek, *A Greek Folksong Copied for Lord Byron*, «Hesperia», ΙΔ' (1945), σσ. 33 - 57 + πίνακες 33 - 7, καὶ S. B. Liljegren, *Lord Byron and the Romaic Language*, «Festschrift Franz Dornseiff zum 65. Geburtstag», Λιψία, 1953, σσ. 228 - 30.

9. *Der neue griechische Anakreon. Ὁ Νέος Ἑλληνικὸς Ἀνακρέων . . .*, Ἐν Βιέννῃ, 1821 . . . Πρβλ. σημ. 2.

Κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἐκδόσεως τοῦ 3. ἄσματος τοῦ Δὸν Ζουὰν ἐξερ-
ράγη ἡ ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις καὶ δύο ἔτη ἀργότερον ὁ Σολωμὸς
συνέθεσε τὸν Ὕμνον εἰς τὴν Ἐλευθερίαν, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς ἀποτελεῖ
τὴν ἀπάντησιν τοῦ ἐθνικοῦ ποιητοῦ εἰς τὸν ὕμνον τῆς 86. στροφῆς τοῦ
μεγάλου φιλέλληνο¹⁰

Στέρ. Φασουλάκης

10. Ἴδε προχείρως: Ὕμνος εἰς τὴν
Ἐλευθερίαν ἔγραψε Διονύσιος Σο-
λωμὸς Ζακύνθιος Τὸν Μάϊον Μῆνα

1823 . . ., Ἐν Μεσολογγίῳ . . ., 1825,
σ. 52, σημ. 6. Περὶ τούτου ἐτοιμά-
ζεται ἰδιαίτερα μελέτη.